

РОЛЬ ПОВТОРУ В МАНІПУЛЯТИВНІЙ СТРАТЕГІЇ ПОЗИТИВУ

укр.

Шкіцька Ірина Юріївна

Роль повтору в маніпулятивній стратегії позитиву

10

Стаття присвячена з'ясуванню прагматичної ролі повтору як засобу посилення маніпулятивного впливу. Визначено види, специфіку вербалізації та функції повторів у тактиці підвищення значимості співрозмовника маніпулятивної стратегії позитиву.

Ключові слова: маніпулятивна стратегія позитиву, тактика підвищення значимості співрозмовника, повтор, засоби вербалізації.

рос.

Шкицкая Ирина Юрьевна

Роль повтора в манипулятивной стратегии позитива

10

Статья посвящена определению прагматической роли повтора как средства усиления манипулятивного воздействия. Определены виды, специфика вербализации и функции повторов в тактике повышения значимости собеседника манипулятивной стратегии позитива.

Ключевые слова: манипулятивная стратегия позитива, тактика повышения значимости собеседника, повтор, средства вербализации.

engl.

Shkitska Iryna Yriyvna

The role of repetition in manipulative positive strategy

10

The article is dedicated to defining pragmatic role of repetition as a means of intensifying manipulation influence. Kinds, peculiarities of verbalization and functions of repetition in the tactics of raising the importance of the interlocutor in manipulative positive strategy are defined.

Key words: manipulation positive strategy, tactics of intensifying the importance of interlocutor, repetition, means of verbalization.

Повтором називають експліцитне чи імпліцитне повторення елементів лексичного значення та семантико-структурних компонентів синтаксичних конструкцій [7, с. 12], фігуру мови, що полягає у дво- або кількаразовому використанні в межах контексту в певній послідовності тотожних чи подібних (як у формальному, так і в семантичному аспектах) звуків, слів або їх частин, синтаксичних конструкцій, ужитих компактно або дистантно, для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображального ефекту [8, с. 496].

Повтору притаманна поліфункціональність: він уможливорює нове сприймання, підкреслює емоційний момент, бере участь у створенні почуттєвих домінант, підвищує дієвість намірів мовця, виконує апелятивну функцію, дозволяє утримувати увагу співрозмовника. Ще О.О. Потебня звернув увагу на стилістичне значення повторів, зауваживши, що "збільшення вживання в мовленні одного і того самого слова дає нове значення, об'єктивне або суб'єктивне" [5, с. 552].

Іноді повтори "сигналізують про напружений емоційний стан мовця, якому внаслідок хвилювання інколи досить важко дібрати необхідне слово" [2, с. 7]. Йдеться про так звані "мимовільний повтор", що протиставляється власне повтору і являє собою заповнення мовних пауз.

Повтор досліджували російські (О.О. Шахматов, Н.Ю. Шведова, В.Г. Гак, Ю.В. Трубнікова, Н.Т. Головкина, В.І. Єр'оміна, Н.Є. Цветкова, О.Ю. Корбут, А.А. Мальченко, І.Ю. Ковальчук) та вітчизняні вчені – А.П. Коваль, І.А. Синиця, Н.С. Дужик, О.В. Бекетова, В.І. Охріменко, Л.Б. Пришляк, І.В. Соколова, Е.Ф. Маліновський.

На матеріалі художньої української літератури цей стилістичний прийом вивчали А.К. Мойсієнко, О.В. Огоновська, О.Є. Пивоваров, М.Я. Плющ, С.Я. Скляр, Т.П. Беценко, Н.М. Івкова, З.О. Пахолок, Т.В. Жук та ін. Досліджуючи повтор як художній засіб індивідуально-авторського естетичного й емоційного освоєння, більшість учених трактують його як семантично значущий елемент, що бере участь у формуванні змістової структури тексту. Прагматичні особливості функціонування повтору висвітлені в працях Ж.С. Павловської, І.В. Соколової, В.І. Охріменко, Е.Ф. Маліновського тощо. Незважаючи на зростаючу кількість мовознавчих студій із прагмалінгвістики, поза увагою вчених дотепер була маніпулятивна стратегія позитиву й особливості її вербалізації. Ця стратегія спрямована на зміну поведінки або ментального чи емоційно-психічного стану співрозмовника шляхом повідомлення йому приємної інформації, зокрема у вигляді похвал, компліментів, схвалень. Основною тактикою цієї стратегії постає тактика підвищення значимості співрозмовника, що виявляється в позитивному оцінюванні співрозмовника або вираженні мовцем прихильності до нього. Цю тактику представляють переважно експресиви – компліментарні висловлювання та висловлювання, що передають позитивне ставлення до співрозмовника. Відсутністю досліджень особливостей функціонування повтору як засобу посилення маніпулятивного впливу в межах реалізації тактики підвищення значимості співрозмовника маніпулятивної стратегії позитиву зумовлена актуальність нашої наукової розвідки.

Мета статті – дослідити специфіку виявлення маніпулятивного потенціалу повтору. Відповідно до мети завданнями постають: визначення видів, специфіки вербалізації та функції повторів у тактиці підвищення значимості співрозмовника маніпулятивної стратегії позитиву, з'ясування функціонального навантаження повторюваних елементів в експресивах.

За мовним рівнем реалізації розрізняють звукові, лексичні, синтаксичні повтори, за формально-семантичним вираженням одиниць – повні та часткові,

за функціями в мові – композиційні та номінативно-експресивні, за місцем розташування повторюваних елементів – контактні та дистантні.

Композиційні повтори є засобом організації художнього тексту і мають вигляд анафори, багатосполучниковості, паралелізму, епіфори, хіазм.

Суть номінативно-експресивних повторів полягає в подвоєнні окремих мовних елементів із метою увиразнення й підсилення мовцем свого емоційного стану, передаваних почуттів.

На лексико-синтаксичному рівні розрізняють власне лексичний повтор, синонімічний повтор, антонімічний повтор, уживання слів-субститутів та перифразів, лексико-синтаксичний паралелізм тощо.

На думку Ю.М. Скребнева, функція повтору як навмисного стилістичного засобу (на відміну від випадкового повтору при непідготовленому усному мовленні) завжди є підсилювальною: повторюване слово підкреслюється відправником мовлення; поняттю, що виражається цим словом, приділяється особлива увага адресата мовлення [6, с. 139].

Функції повторів корелюють із їх видом. Так, контактний повтор (безпосереднє розташування однієї одиниці після іншої) емоційно і логічно підкреслює важливі за змістом слова, дозволяє уточнити та деталізувати зміст тексту, слугує засобом зв'язку елементів усередині синтагми, фрази і НФЄ, а також може використовуватись із метою емпатизації висловлення.

Дистантний повтор сприяє фокусуванню уваги слухачів на певних елементах повідомлення (зокрема, на словах-центрах семантичного напруження і текстах), передає їх смисл зі збільшеною інтенсивністю, встановлює ієрархію частин тексту для їх подальшої інтеграції в єдине ціле [1, с. 5].

Дистантний синтаксичний повтор охоплює весь текст, об'єднуючи великі його фрагменти, виконує текстотвірну функцію, забезпечує зв'язок із провідною темою твору, а лексичний повтор макроконтексту сприяє виведенню окремої ізольованої частини тексту [4, с. 11].

Повтор у маніпулятивній стратегії позитиву інтенсифікує позитивну оцінку. Досягнення впливового ефекту відбувається за рахунок надлишковості:

повтор підсилює іллокуцію експресива і, відповідно, – позитивну оцінку співрозмовника чи вираження позитивного ставлення до нього мовця.

У тактиці підвищення значимості співрозмовника маніпулятивної стратегії позитиву домінують безсистемні повтори, чи епізевкисис. Тут мають місце контактні повтори, чи епімона – кількаразове повторення слова в реченні чи рядку без інтервалу, та дистантні повтори.

Епімона порівняно з дистантним повтором є менш частотною. Тут вона представлена дієсловами (переважно перформативами (наприклад, *схвалюємо, хвалю*), дієсловами на позначення почуттів (наприклад, *люблю, шаную*) та дієсловом зі значенням обізнаності (*знаю*) і т.д.), прикметниками (наприклад, *радий*), прислівниками (*дуже, славно, похвально, цікаво, гостро* і под.), займенниками (зазвичай особовими *ви, ти*), іменниками, що передають позитивну оцінку, захоплення (*чудо, диво* і т.п.) чи позначають предмет позитивної оцінки (*очі, ручки, щедрість* і т.д.), а також лексико-граматичними структурами (*така красна, що за фігура, так прив'язалася, дуже раді, так занудилась* та ін.), наприклад: (старі панни мають надію вийти заміж за холостяка Прушинського) – *Дуже раді, дуже раді, що побачились з вами так несподівано...* (І. Нечуй-Левицький).

Дистантний повтор у тактиці підвищення значимості співрозмовника репрезентують: **іменники**, вжиті: а) у ролі звертань (*батьку, товаришу, дівчино, гостоньки* і т.п.); б) як непрямі номінації співрозмовника (*кряля, королева, викладач, молодець, братове, розумниця, знавець, пан, ас, друг* і под.); в) на позначення предмета позитивної оцінки (*убрання, жест, хода, ідея, слова, руки, фігура, дядько* і т.д.); **займенники** (у різних відмінкових формах): особові *ти, ви*, присвійні *мій (моя, моє, мої), твій (твоя, твоє, твої), ваш (ваша, ваше, ваші), наш (наша, наше, наші)*, означальні *такий (така, таке)*, вказівні *цей (ця, ці, це)*; **прикметники** (переважно ті, що містять позитивну оцінку, позначають емоційний стан, передають ставлення до співрозмовника – *добрий, відважний, гарний, зразковий, інтелігентний, щасливий, достойний, здорові, потрібні, сміливі* і под.); **прислівники** (*часто, після, вже, дуже, скільки, стільки* (в

значенні "багато"), як, *страшенно, похвально, мало, скучно, добре, розумно* і т.д.); **дієслова**, що прямо чи опосередковано передають позитивне ставлення до співрозмовника (*вірити, знати* + [позитивна характеристика співрозмовника], *коритися, розуміти, дивитися, любити, обирати* і т.д.) та дають позитивну оцінку його діям (*допомагати, вміти* і под.); **словосполучення** ([іменник + прикметник], [присвійний займенник + прикметник + іменник]), наприклад: *червона вода, чудова людина, людина інтелігентна, моя кохана пані* та ін.; **лексико-граматичні структури** (*чиста правда, прийде час, що таке, тільки ви, раді старатись, як до тата рідного* і т.д.).

Відносною нечастотністю характеризується повтор модальних слів, числівників (зафіксовано лише приклади з лексемами *один, одна*) та службових частин мови, наприклад: (жінка застерігає свого чоловіка від небезпеки) *Розумієш, ти у мене один, Максимку, один* <...> [*Не роби такого більше, будь ласка, не лізь туди, де небезпечно*] (Л. Романчук); (зрадник прагне сподобатись отаману, щоб викликати його на відвертість) *ШМИГЕЛЬСЬКИЙ. За щастя за велике я те маю, що ти мене приятелем назвав, і всім життям своїм тобі я дружбу докажу* (І. Карпенко-Карий).

Підсилення й емоційне увиразнення змісту повідомлюваного може досягатися вживанням прозової анафори [3, с. 230]. Для тактики підвищення значимості співрозмовника характерним є анафоричне вживання займенників (як у початковій формі, так і в непрямих відмінках): особових (*я, ти, ми, ви*), означальних (*такий, який, яке, яка, скільки*, що передають значення захоплення, вжитих у ролі частки, *всі*), а також вигуків, наприклад: (жінка, що завинила перед чоловіком, прагне залагодити конфлікт) – *Ти не можеш так, ти завжди чинив правильно, ти можеш все зрозуміти, ти єдиний, хто мене розумів*, [– *відразу перейшла в контрнаступ Марина*] (Д. Білий). Приклади анафоричного вживання інших частин мови, зокрема прислівників (*мало, добре, як, стільки* і под.) у маніпулятивних контекстах менш частотні.

Має місце в досліджуваній стратегії й такий композиційний вид повтору, як кільцевий, чи рамковий, – за допомогою якого починається і закінчується

думка. Удаючись до такого повтору, адресант акцентує увагу адресата на тому, що вважає найважливішим для даної ситуації, резюмує сказане, наприклад: (батько хворої запобігає перед лікарем) – *Дай Боже вам, Андрію Михайловичу, рятівник наш, дай Боже*, [– *запричитав Халемєндик*] (І. Костиря).

У робочій картотеці знайдено приклади такого виду повтору, як епанакс, чи композиційний стик, – стилістична фігура, суть якої полягає в тому, що наступне речення починається з елемента, яким закінчилось попереднє, наприклад: (флірт) *Мені без тебе скушно було <...> Скушно було без тебе. Я кращої дівки і не видав нігде <...> і полюбив тебе <...> кріпко полюбив <...>* (Г. Квітка-Основ'яненко).

Дистантний повтор може мати вигляд усталених зворотів фразеологічного типу (*що добрі, то добрі; от голова, так голова* і под.), наприклад: (Сидір підхваляє свого спільника – старшину) *СИДІР. От голова так голова! Ну, нехай хто другий мудріше пригадає* (І. Карпенко-Карий); (бурлака Мина залицяється до вродливої молодиці Василюни) – *Ну, Василюно, так Василюно!* [– *сказав Мина, сідаючи коло Василюни.*] (І. Нечуй-Левицький).

Частотним у маніпулятивній стратегії позитиву є повтор із розширенням й уточненням. Це переважно має місце тоді, коли мовець відчуває необхідність компенсації інформаційної недостатності або хоче акцентувати увагу співрозмовника на чомусь. У робочій картотеці зафіксовано приклади повтору у вигляді уточнення, наприклад: (поневолений чужинець-українець хоче напаштовхнути поета Юсуфа-пашу на думку про його звільнення) *Як може поєднатися у вашому серці – серці поета жорстокість до невільників і любов до птахів?* (Ю. Щербак).

Вибірка з творів художньої літератури містить приклади використання мовцем у межах здійснення маніпулятивного впливу фонемімізису – фонічного засобу, одного з видів звуконаслідування. Такий прийом умовного відтворення звуків докільця є проявом безпосередності, розкутості, гумору і, часом, дотепності мовця, створює доброзичливу атмосферу спілкування, інтимізує його. У тактиці підвищення значимості співрозмовника маніпулятивної

стратегії позитиву фономімесис зафіксовано в ситуаціях флірту. Оскільки в ролі номінацій співрозмовника тут часто вживаються персоніфіковані назви, зокрема назви тварин та птахів, то мовцем і наслідуються переважно звуки тваринного світу, наприклад: (флірт) *ЧАПЛИНСЬКИЙ. Вам би орла хотілось, а я перепел. Орли високо літають, а] я, бачите, на ваш голос, як на вабик, летю, розпустивши крильця* (Заграє). **Фр-р-р** і тут! (І. Карпенко-Карий); (флірт) – *Але цей тиждень! Як його прожити без жіночого тепла, ласки <...>. Мур-мур, Вітуся, [– начебто жартома обняв Вікторію за плечі Ігор, – Василь на чергуванні <...>]* (Л. Романчук).

Повтори знаходять вияв і у явищах ампліфікації й тавтології, що емоційно підсилюють висловлену думку. Ампліфікацією називають нагромадження синонімів і слів із близьким значенням, однотипних висловів і синтаксичних конструкцій, однорідних членів речення [8, с. 22]. Тавтологію становить повтор у межах словосполучення, речення спільнокореневих або різнокореневих слів із тотожним чи подібним значенням [8, с. 677].

У маніпулятивній стратегії позитиву представлений тематичний, чи синонімічний, контактний і дистантний повтор. При синонімічному повторі дублюються лексеми, що виражають думку, важливу для адресанта. Синонімічний ряд посилює ознаку, виражену першим синонімом. Додавання нового синоніма та відмінність семантичних відтінків і стилістичних властивостей синонімів сприяє посиленню смислу повідомлюваного й забезпечує збільшення перлокутивного ефекту висловлювання.

Контактний синонімічний повтор у тактиці підвищення значимості співрозмовника маніпулятивної стратегії позитиву є домінуючим. При чому контекстуальні та стилістичні синоніми частотніші за абсолютні, що можна пояснити прагненням мовця внести нові відтінки в значення, увиразнити передавану думку.

Синонімічні ряди в експресивах утворюють іменники (*індивідуальність – особистість, слово – похвала* і под.), прикметники (*коханий – милий, великий – щирий* і т.д.), прислівники (*добре – непогано, найбільше – найсвятіше* та ін.),

дієслова (*покращала – погладшала* і т.д.), вигуки ((ой) *ненько – матінко* і под.), різні частини мови (*один – єдиний, весь – цілий, розуміє – наймудріший* і т.п.), словосполучення (*майстрова жила – талан майстровий, від вас – від вашої доброї волі* та ін.), словосполучення/лексико-граматична структура – самостійна частина мови, переважно іменник, прикметник чи прислівник (*людина не з конвеєра – не стереотип, без пролиття крові – мирно* і т.д.), лексико-граматичні структури, наприклад: (роботодавець потенційному працівникові) *Маєте хист, Йосипе, рідкісний талант* (П. Наніїв). Деякі синонімічні пари мають вигляд фразеологізованих сполук на зразок *честь і хвала, хвала і шана, горю-палаю*.

Одним із видів ампліфікації є гетерономінація – низка звертань до співрозмовника (*славна переяславко – красуне – ясочко* і под.) або номінацій адресата (*старий робітник – учасник революції, чоловік – золото* і т.д.), наприклад: (флірт) *О внемли, як тя кохаю: Ти для мене цілий мир! Титло серця, путь до раю І душі моєї клир!* (М. Старицький).

У тактиці підвищення значимості співрозмовника маніпулятивної стратегії позитиву представлена як контактна, так і дистантна гетерономінація. Остання, крім експресивної функції, виконує функцію активізації уваги адресата. Показовим є те, що препозицію в гетерономінативному ряді здебільшого займають власні назви, а за їх відсутності – емоційно нейтральні номінації: етикетні назви, назви, що маркують соціальну роль співрозмовника, посаду, професійну належність, актуалізують його соціальний статус. У кінці гетерономінативного ряду зазвичай розміщуються емоційно забарвлені номінації (у тому числі й метафоричні), що виражають позитивне ставлення до співрозмовника, містять позитивну оцінку, наприклад: (свекруха заохочує до роботи невістку) – *Помаж, моя дитино, комин ще раз. Як мажеш, то не крути дуже віхтем, а так, моє серденько, дрібненько та дрібненько перше вповоджж, а потім уперек, отак, отак, отак!* (І. Нечуй-Левицький).

Гетерономінація має місце переважно в ситуаціях флірту та ситуаціях неформального спілкування між знайомими й незнайомими комунікантами, а

також у випадках пафосного звертання вищого за статусом, посадою співрозмовника до нижчого, часто колективного, адресата або нижчого до вищого в статусній ієрархії співрозмовника. Посилену емотивність мають повтори з наростанням, що передбачають синонімічну заміну ознакового імені ім'ям, сильнішим за семантикою.

На матеріалі художньої літератури зафіксовано приклад синонімічного вживання літературної та діалектної форми слова в межах реалізації тактики підвищення значимості співрозмовника, наприклад: (багатий Голова залицяється до бідної сільської дівчини Галі)

[ГАЛЯ (виходить). *Що вам, пане Голово, треба?*

ГОЛОВА.] *Знаєш сама, моя качечко, моя вуточко! Без тебе тепер і мій чин не потіха мені* (М. Старицький).

В описуваній тактиці репрезентована також і тавтологія, до якої мовець удається з метою акцентування чи затримання уваги на чомусь, посилення виразності, для забезпечення ритмічності мови.

Робоча картотека засвідчує приклади повторів різних форм того самого слова, об'єднаних одним коренем, та варіювання спільнокоренових слів, що є різними частинами мови, не тільки в межах речення, але й фрази. Йдеться про повтори із зміною форми (однина-множина: *рум'янець – рум'янци*, інфінітив – змінна форма дієслова: *впоратись – впораєтесь*, емоційно нейтральна – емоційно забарвлена словоформи: *голос – голосина, голосище* і т.д.) та зі зміною частиномовної належності: *чудово – чудовий, лицар – лицарський, щасливі – щастя, розумний – розумник, розумієш, чесність – чесний* і под., наприклад: (дяк просить вдовицю, до якої залицявся, сховати його) *ДЯК (тремтить). Бога ради <...> добродітельна Солохо <...> ваша добрість, [як глаголет писаніє <...> глава тринад <...> тринад <...> стука, стука! Їй-богу, стука! Ой сховайте мене куди-небудь!]* (М. Старицький).

Найбільше прикладів функціонування тавтологічних сполучень у тактиці підвищення значимості співрозмовника зафіксовано в ситуаціях флірту, наприклад: *ГОЛОХВОСТИЙ. Красніє цвіти прекрасной кветце*

(М. Старицький). Частотне це явище і в ситуаціях неформального, у тому числі побутового, спілкування, наприклад: (Нухим хоче дешево купити нивку в старій Грицихи) – *Ай вай. Така газдиня в такій старій хаті мешкає* (Б. Лепкий); (отаман подарунками спокушує Василю прийти до пана) [*ОТАМАН (набік). Ключе! Що то жіноча порода! Ну й зна ж їх Филимон Сидорович (до Василю).*] *Та ти як уберешся в це убрання, то вдвоє будеш краща!* (І. Карпенко-Карий).

Мають місце тут і тавтологічні звороти фразеологічного типу: *рука за руку, найхоробріший із найхоробріших, лицар поміж лицарів, зернятко в зернятко, диво дивне, жде не діждеться* і под., наприклад: (слідчий Орач прийшов до голови колгоспу для збору достовірної інформації) – *Але ж ваша (йдеться про пшеницю, вирощену в колгоспі. – І.Ш.), як пишуть газети, найкраща за всіх. Зернятко в зернятко! Цього року центнерів по сорок п'ять візьмете, [– похвалив Орач працю хлібороба]* (В. Пеунов); (Гануш – вчитель музики в гостях у роботодавця) *Які скелі, які млини, яка червона вода в Росі! Диво дивне! Зовсім червона вода!* (І. Нечуй-Левицький).

Таким чином, повтор посилює впливовий потенціал експресивів, дозволяє мовцю актуалізувати нові відтінки в значенні, конденсувати думку. Найпоширенішими видами повтору в маніпулятивній стратегії позитиву є лексичний і синтаксичний дистантний повтор. Найбільшою частотністю характеризується дистантне повторення займенників, іменників, дієслів та лексико-граматичних структур. З'ясування прагматичної ролі фігур мови в маніпулятивних контекстах і надалі залишається перспективним напрямом подальших наукових студій.

Література

1. Бахнева Л.В. Гендерные коммуникативные разновидности звучащего английского текста / Л.В. Бахнева // Актуальні проблеми менталінгвістики: [зб. статей за матеріалами III-ї міжнародної наукової конференції]: [у 2-х ч.]. – Ч. 2. – Черкаси: Брама: Видавець О.Ю. Вовчок, 2003. – С. 3-11.

2. Божко Г.П. Мовленнєві тактики в репертуарі російської мовної особистості (на матеріалі комунікативної ситуації "примирення"): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Галина Павлівна Божко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Інститут філології. – К., 2003. – 16 с.
3. Галич О. Теорія літератури: [підручник для студ. філол. спеціальностей вищих закладів освіти] / Олександр Галич, Віталій Назарець, Євген Васильєв; за наук. ред. О. Галича; допущено МОН України. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
4. Жук Т.В. Лексичний та синтаксичний повтор в українській народній творчості: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Т.В. Жук. – К., 2005. – 18 с.
5. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – Х.: Изд-во М.В. Потебни, 1899. – Т. 3: Об изменении значения и заменах существительного. – 664 с.
6. Скребнев Ю.М. Очерк теории стилистики / Ю.М. Скребнев. – Горький: Изд-во Горьк. госуд. педагог. института, 1975. – 175 с.
7. Соколова І.В. Прагматико-комунікативні характеристики категорії повтору в текстах-анонсах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.04 "Германські мови" / І.В. Соколова, ХНУ. – Х., 2002. – 21 с.
8. Українська мова: [енциклопедія] / [редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови)], М.П. Зяблюк та ін. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К.: Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. Бажана, 2004. – 824 с.